

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ THE INSTITUTIONAL PROVIDING OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT

У статті досліджено стан інституційного забезпечення аграрної сфери України. Проаналізовано основні проблеми інституційного характеру, котрі існують у даному секторі. Запропоновано власне визначення автора щодо інституційного забезпечення аграрної сфери. Визначено суб'єкти інституційного забезпечення, які займаються питаннями розвитку аграрної сфери в Україні. Визначено роль фінансових інститутів у подальшому розвитку аграрних підприємств.

Ключові слова: інституційне забезпечення, аграрна сфера, інститути, інституції, інвестиції.

В статье исследовано состояние институционального обеспечения аграрной сферы Украины. Проанализированы основные проблемы институционального характера которые существуют в данном секторе. Предложено собственное определение автора институционального обеспечения

аграрной сферы. Определены субъекты институционального обеспечения, которые занимаются вопросами развития аграрной сферы в Украине. Определена роль финансовых институтов в дальнейшем развитии аграрных предприятий.

Ключевые слова: институциональное обеспечение, аграрная сфера, институты, институции, инвестиции.

The article examines the state of institutional provision of the agrarian sector of Ukraine. The main institutional problems that exist in this sector are analyzed. The author's own definition of the institutional provision of the agrarian sphere is proposed. The subjects of institutional support dealing with the issues of development of the agrarian sector in Ukraine are identified. The role of financial institutions in the further development of agrarian enterprises is determined.

Key words: institutional support, agrarian sphere, institutes, institutions, investments.

УДК 330.3

Білокінна І.Д.

аспірант

Вінницький національний
аграрний університет

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України є одним із найважливіших сфер діяльності, котра забезпечує продовольством населення, а також постачальником сировини для промисловості. Нажаль, у нашій державі регулювання даного сектору протягом двох десятиліть практично не здійснювалося, мало уваги приділялося фінансово-економічним та інноваційно-технологічним потребам галузі. Застій відбувся в інституційному напрямі, що й призвело до ряду проблем. Тому на даному етапі трансформації економіки необхідним є науково обґрунтоване перетворення встановлених базисних норм та зміна правил регулювання раціонального використання природних ресурсів для подолання кризових явищ в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інституційного забезпечення аграрної сфери економіки України займалася велика кількість дослідників. Серед них О. Шпикуляк [2, 3, 5], Л. І. Курило, О. М. Супрун [3], Л. Задорожна [7], Ю. Ульяновченко [6], В. Кравець [8], Т. Єфименко [4] та інші. Проте на сьогодні існує ряд невирішених проблем у даній сфері, котрі потребують подальшого розгляду.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення основних проблемних складових інституційного забезпечення аграрної сфери економіки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даному етапі розвитку країни, розв'язання еко-

номіко-соціальних дисбалансів слід здійснювати за допомогою інституційного підходу. Оскільки він дає змогу досліджувати економічні процеси, враховуючи не тільки економічні, але і соціально-політичні, правові, соціально-психологічні, етичні умови життя, а також звичаї, традиції і звички, що існують у житті окремої людини та суспільства загалом. Тобто надає можливість здійснювати дослідження комплексно, враховуючи увесь спектр факторів.

Однією із головних проблем подальшого розвитку національного аграрного сектору є недостатнє інституційне забезпечення. Основні його складові – інституції та інститути, взаємодіючи між собою, підвищують рівень життя населення, ефективність підприємництва і забезпечують своїм впливом продовольчу, економічну, енергетичну безпеку держави.

Загалом інституційне забезпечення аграрної сфери – сукупність інститутів державного і недержавного спрямування, котрі забезпечують правове, організаційне та економічне середовище, необхідне для підтримки ефективного здійснення і подальшого розвитку агрогосподарування.

Упродовж усіх років незалежності такі фактори, як: політична нестабільність, слабкість влади, проблема дієздатності судової системи, правозастосування контрактних прав і прав власності свідчать про інституціональну кризу в Україні. Інституціональні зміни не були спрямовані на те, щоб укра-

їнська економіка набула внутрішнього стимулу до саморозвитку, який починає діяти лише в умовах конкуренції, у нас замість цього прискорився процес монополізації. Тобто спостерігається хронічна незавершеність інституціональних реформ; система м'яких бюджетних обмежень; перерозподіл власності, який не відповідає інтересам українського суспільства; фактично повна незахищеність прав власності; неефективність і корумпованість сформованої системи державного управління. Інституціональні перетворення в нашій країні носили стихійний та хаотичний характер. Важливою інституціональною проблемою в українській економіці є також невиконання основного принципу ринкової економіки розподіл власності та влади, переплетіння економічної та політичної влади, а інституціональна слабкість держави проявляється у неефективному виконанні специфікації і захисту прав власності та контрактів [1].

Методологія функціонування ринку формується через інституції, які характеризують ступінь взаємодії структур, споживачів, регуляторні впливи на конкурентну політику фірм, перерозподіл створеного продукту. Україна, ступивши на шлях розбудови ринкових відносин в аграрній сфері економіки, зіткнулася з проблемами інституціонального характеру. Серед них: 1) повільна адаптація ринкових інституцій та інститутів до умов вітчизняної системи агрогосподарювання; 2) незадовільна модифікація старих і формування нових ринкових інститутів; 3) неузгодженість системи регулювання аграрного ринку, інституцій та інститутів із традиційними економічними відносинами; 4) відсутність комплексного бачення концептуальних засад інституціонального забезпечення розвитку й регулювання аграрного ринку. Саме тому розвиток інститутів та інституцій в Україні слід розглядати, як фундаментальну проблему, розв'язання якої сприятиме ефективному функціонуванню аграрного ринку [2, с. 150].

Інституціональне середовище є надскладною системою, адже охоплює різновекторні, різноаспектні чинники й фактори, які у свою чергу детерміновані суспільством і конкретними особистостями, економічними агентами. Держава у цьому випадку є загальноекономічним інститутом, який по-суті визначальний, адже за його «вказівкою» відбувається інституційне регулювання... Проте в основі зазначеного процесу національні особливості, усталені традиції, які змінюються у досить тривалому періоді і навіть після зміни інституціональної моделі розвитку суспільства зберігають вплив на нього, що ми зараз і спостерігаємо, особливо в аграрному секторі [3, с. 109].

Велике значення для забезпечення ефективного розвитку аграрної сфери має інституційний механізм регулювання. Мається на увазі сукупність нормативно-правових актів, правил, норм,

традицій, державних інститутів, які втілюють на практиці державну інституційну політику в даному сегменті національної економіки. Як зазначено у праці Т. Єфименко, на національному рівні завданням інститутів є регулювання господарського циклу, грошової маси та обліку, цінової політики; на регіональному – вирішення питань місцевого соціально-економічного розвитку та екології; на галузевому – програмно-цільові настанови, формується експортний профіль держави; на рівні фірми – зацікавленість приватних фірм у розвитку інноваційної діяльності, модернізації інфраструктури тощо [4, с. 16-26].

Аграрний сектор має певні особливості, зокрема: низьку інвестиційну привабливість та високі ризики, порівняно з іншими галузями вітчизняної економіки. Тому вектор регулювання економічної діяльності інституту держави має бути спрямований у першу чергу на підтримку даної галузі. Це перш за все вирішення соціальних проблем сектору та держави в цілому. А саме зайнятість сільського населення та забезпечення нормальних умов їх проживання, виробництво необхідної кількості продуктів харчування для продовольчої безпеки держави, вирішення екологічних питань та ін. Тобто, державна підтримка аграрного сектору не обмежується лише підприємницькою діяльністю. Говорячи про механізми даної підтримки, можна зазначити, що вони є досить різноманітними: починаючи створенням сприятливих умов господарювання і закінчуючи прямими дотаціями та субсидіями. Проте, Україна, вступивши до Світової організації торгівлі, змушена скоротити перелік заходів прямої підтримки для того, щоб відповідати внутрішнім стандартам цієї організації. Що, на нашу думку, не є доцільним і сприятливим для розвитку вітчизняного аграрного сектору. Оскільки підприємства і особливо фермерські та домашні господарства потребують державних дотацій в значній мірі.

Український селянин живе і господарює в інституціональних умовах невизначеності, адже не створено підґрунтя для реального переходу соціо- економічного буття до принципів взаємної відповідальності, продовжується трансформація і невизначеність. До цього також потрібно додати особливості культури і ментальності, які притаманні жителям села й індивідам, зайнятим в аграрній сфері виробництва. Все це потрібно враховувати при розбудові інституційних параметрів сприяння мінімізації негативів трансформацій та переходу до моделі сталого розвитку [5, с. 52]. Спостерігається неприйняття моделі формування ринкових структур аграрної сфери, оскільки не вистачає мотивуючого економічного інтересу у жителів села. Тобто система інститутів та інституцій аграрного сектору не викликає економічної зацікавленості проживати у селі та розвивати тим

самим сільськогосподарське виробництво і соціальної сфери.

Суб'єктами інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери в Україні є представницькі органи влади, виконавчі органи влади, головні та спеціально уповноважені центральні органи влади у сфері агрогосподарювання, інші центральні органи виконавчої влади, інші державні установи у сфері регулювання аграрних відносин, консультативно-дорадчі органи сільського населення, окремі науково-дослідні установи, господарюючі суб'єкти, фінансово-кредитні установи, діяльність яких спрямована на кредитування суб'єктів сільського господарства.

На сьогодні достатньо розповсюджена галузева (секторальна) організація агропромислового виробництва, яка спрямовує його на вертикальну інтеграцію у вигляді трансрегіональних агропромислових об'єднань. Проте, основним недоліком формування і розвитку агрохолдингів є перерозподіл сільської власності та втрата їх учасниками самостійності, при цьому інвестори зосереджують свою увагу на власних фінансових результатах та ігнорують проблеми соціального-екологічного характеру сільських територій. Тому, на нашу думку, в основу організації розвитку конкурентоспроможного великотоварного агропромислового виробництва на інноваційній основі, що передбачає використання механізмів інтеграції, необхідно поставити все ж таки кластеризацію.

Основними характеристиками аграрного кластера є:

- наявність групи взаємопов'язаних компаній. У їх структурі виділяється одне або декілька великих підприємств – лідерів, які утворюють центр (ядро) та визначають довгострокову стратегію кластера (ядром аграрного кластера може бути як велике аграрне підприємство, так і підприємство переробної галузі);

- географічна локалізація. Масштаби аграрного кластера можуть варіювати від одного міста або регіону до країни в цілому або декількох сусідніх країн;

- кооперація підприємств аграрного кластера. Кластер характеризується стійкістю господарських зв'язків і домінуювальним їх значенням для більшості учасників кластера. В аграрний кластер входять підприємства різних галузей, які технологічно пов'язані один з одним та спеціалізуються на виробництві основних і супутніх товарів або послуг;

- конкуренція усередині аграрного кластера. Її збереження є ключовим елементом концепції кластерів. Це спонукає їх учасників до постійного вдосконалення своєї діяльності та до інноваційного пошуку;

- інноваційна спрямованість аграрного кластера. Учасники кластера здатні швидко реагувати на потреби покупців, мають доступ до нових тех-

нологій усередині кластера, кооперуються для здійснення науково-дослідних робіт; конкурентний тиск стимулює підприємства до створення інновацій;

- взаємозв'язок інтересів підприємств аграрного кластера та регіону [6, с. 95].

Виходячи із вище зазначених ознак, можна сказати, що організація агропромислового виробництва на основі кластерів дасть поштовх до вирішення ряду проблем. Проте, інституційне забезпечення повинне створити умови для підтримки здорової конкуренції між підприємствами-учасниками, а також підвищити попит на інновації та забезпечити належні умови проживання для жителів сільської місцевості та поліпшити екологічну ситуацію на основі кластеризації.

Для подальшого розвитку національної аграрної сфери економіки важливу роль відіграє інноваційна діяльність. Стимулювання впровадження новітніх розробок у виробництво в країнах з інноваційною моделлю розвитку здійснюється в межах державних програм, де залучено різноманітні економіко-правові механізми, що забезпечують освоєння нових технологій і їх комерціалізацію [7, с. 71].

Інституційне забезпечення інноваційної діяльності в аграрній сфері все ще перебуває на етапі трансформації, оскільки у процесі переходу економіки на ринкові відносини науково-інноваційна сфера агрогосподарювання змушена переорієнтуватись на основі нових потреб.

У заданому аспекті варто звернути увагу на удосконалення інфраструктурного чинника ринку інновацій, особливо галузево-специфічного спрямування. Інституціональну інноваційну інфраструктуру України представляють сьогодні більше 50 інноваційних центрів різного профілю, перші з яких з'явилися ще в середині 90-х років у результаті реалізації низки міжнародних проектів, що фінансувалися європейськими і північно-американськими агентствами і фондами.

Певний внесок у забезпечення інноваційного розвитку здійснює аграрна наука, зокрема, наукові установи Національної академії аграрних наук України. Тут здійснюються випробування завершених наукових розробок, маркетингові дослідження, трансфер інновацій та наукове супроводження інноваційних проектів, науково-консультаційне та інформаційне обслуговування агроформувань. Центри наукового забезпечення агропромислового виробництва Академії, які функціонують у регіонах, активно працюють над створенням, освоєнням та організацією впровадження інновацій [7, с. 73]. Проте, цього недостатньо для ефективного інноваційного забезпечення аграрної сфери, оскільки потреби даної галузі набагато вищі за наявні можливості.

Вказана проблема існує тому, що направлена замала кількість інвестицій у розвиток вітчизняного сільського господарства. Це свідчить про

неефективне інституційне забезпечення, котре є стримуючим фактором для збільшення інвестиційних потоків. Підвищення кількості інвестицій в аграрний сектор залежить від діяльності фінансових інститутів, але структура фінансового ринку є складно сегментованою і тому здатна по різному здійснювати вплив на формування фінансових ресурсів аграрних підприємств.

Ми погоджуємось із думкою, що найбільший вплив на діяльність сільгоспвиробників мають комерційні банки. Власне, для українського фінансового ринку властивою є так звана «банкоцетрична» модель структурної побудови, за якої перерозподіл фінансових ресурсів здійснюється переважно комерційними банками, але для аграрного сектору банківське кредитування фактично є сферою залучення інвестицій [8, с. 189]. Сільське господарство як стратегічна галузь економіки України на сьогодні потребує достатнього кредитного забезпечення. Збільшення фінансових потоків до даної галузі сприятиме розвитку інновацій, формуванню конкурентоспроможного аграрного виробництва та вирішить проблему продовольчої безпеки країни.

Висновки з даного дослідження. Отже, підбиваючи підсумки, можна сказати, що аграрна сфера економіки України знаходиться у процесі трансформації. Це значить, що певні зміни вже розпочалися, проте, немає ще єдиного дієвого механізму, котрий системно зміг би здійснити перетворення в інституційному забезпеченні аграрної сфери. Тому наразі існує ряд проблем даного спрямування, а саме слабкий економічний інтерес у жителів села; слабкі умови для забезпечення чесної та здорової конкуренції; поширена монополізація серед виробників сільськогосподарської продукції; спрямованість суб'єктів лише на забезпечення позитивних фінансових результатів, а соціально-екологічні проблеми сільських території відходять на другорядний план; розподіл власності та влади, переплетіння економічної та політичної влади; а також недофінансування та відсутність субсидування в даному секторі.

Аграрна сфера є так званим фундаментом продовольчої безпеки держави та сировинним базисом вітчизняної промисловості. Саме тому потрібно докласти зусиль, щоб усунути наявні проблеми в інституційному забезпеченні та перейти на шлях сталого розвитку галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Формування інституціонального середовища забезпечення економічної безпеки регіону. Офіційний сайт Львівського регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>
2. Шпикуляк О.Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК: міжнар. наук.-вироб. журн. – 2010. – № 4. – С. 150-157.
3. Інституційне регулювання як детермінанта формування інноваційної моделі розвитку аграрної сфери / О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило, О.М. Супрун // Облік і фінанси АПК: науково-виробничий журнал. – 2011. – № 2. – С. 106-112.
4. Єфименко Т. Інституційне регулювання економічного розвитку / Т. Єфименко // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 16-26.
5. Шпикуляк О.Г. Інституції та механізми регулювання аграрного ринку: теоретико-практична оцінка функціонування / О.Г. Шпикуляк // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 2. – С. 46-59.
6. Ульяновченко Ю.О. Державне стимулювання розвитку аграрних кластерів / Ю.О. Ульяновченко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХаPI НАДУ «Магістр», 2015. – Вип. 1(48). – С. 92-100.
7. Задорожна Л.М. Оцінка стану інституційного забезпечення розвитку ринку інновацій в аграрній сфері / Л.М. Задорожна // Молодий вчений. – 2015. – № 7(22). – С. 70-75.
8. Кравець В.І. Перспективи забезпечення розвитку аграрного сектору фінансовими інститутами в Україні / В.І. Кравець // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1(6). – Т. 2. – Полтава: ПДАА. – 2013. – С. 187-191.